

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВПО В ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

FACTORS OF EFFECTIVE INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS INTO TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей чинників ефективної інтеграції ВПО в територіальні громади. Охарактеризовано особливості соціальної ідентичності. Концепт «соціальна ідентичність» визначено як інтегративний конструкт, який вибудовується на базі процесів активного відображення реальності, конструювання образу соціального світу, соціальної категоризації, соціальної ідентифікації, соціального порівняння та у якому представлено уявлення особи про себе як представника певних груп/соціальних спільнот із певним емоційним і ціннісним значенням для неї членства в групі/соціальній спільноті. Концепт «спільнотна ідентичність» визначено як результат отождолення особи з певними спільнотами, що ґрунтується на їхніх унікальних характеристиках, культурних і/або етнічних зв'язках, історії, соціальних відносинах, спільних цілях, які визначають конкретні спільноти, колективне почуття приналежності, спільні цінності та інтереси. Наведено результати емпіричного дослідження, у якому взяли участь 146 респондентів віком від 18 до 69 років – ВПО із зони активних бойових дій, та застосовано такі емпіричні методи: шкала колективної ідентичності (автори – Р. Лухтанен, Дж. Крокер (R. Luhtanen, J. Crocker)); опитувальник «Громадянська ідентичність» (автор – І.Р. Петровська); опитувальник «Соціокультурна ідентичність» (автори – О.В. Крупенко, О.В. Фролова); авторська анкета «Визначення особливостей взаємодії спільнотних ідентичностей, ставлення до реформи місцевого самоврядування і децентралізації влади в Україні, інтеграції мігрантів у місцеву громаду». За кореляційним аналізом визначено прямі значущі високі кореляційні зв'язки громадянської і національної ідентичностей, громадянської і соціокультурної ідентичностей, національної і соціокультурної ідентичностей. Виявлено чинники, які сприяють ефективній інтеграції ВПО в територіальні громади: гармонійна взаємодія громадянської, національної і соціокультурної ідентичностей; високий рівень розвитку громадянського суспільства на рівні місцевих громад, активне залучення мігрантів до соціально-політичного і культурного життя громади.

Ключові слова: ідентичність, громадянська ідентичність, національна ідентичність, соціокультурна ідентичність, внутрішньо переміщені особи.

The article presents the results of a theoretical-empirical study of the features of the factors of effective integration of internally displaced persons into territorial communities. Features of social identity are characterized. The concept of «social identity» is defined as an integrative construct that is built on the basis of processes of active reflection of reality, construction of an image of the social world, social categorization, social identification, social comparison, and which presents a person's perception of self as a representative of certain groups/social communities with a certain emotional and the value for her of membership in a group/social community. The concept of «community identity» is defined as the result of a person's identification with certain communities based on their unique characteristics, cultural and/or ethnic ties, history, social relations, common goals that define specific communities, a collective sense of belonging, shared values and common interests. The results of an empirical study, in which 146 respondents aged 18 to 69 took part – internally displaced persons from the zone of active hostilities, were presented, and the following empirical methods were applied: collective identity scale (authors: R. Luhtanen, J. Crocker); questionnaire «Civic Identity» (author: I.R. Petrovska); questionnaire «Socio-cultural identity» (authors: O.V. Krupenko, O.V. Frolova); the author's questionnaire «Determining the characteristics of the interaction of community identities, attitudes to the reform of local self-government and decentralization of power in Ukraine, the integration of migrants into the local community». According to the correlation analysis, direct significant high correlations of civic and national identities, civic and socio-cultural identities, national and socio-cultural identities were determined. The factors that contribute to the effective integration of internally displaced persons into territorial communities have been identified: harmonious interaction of civic, national and socio-cultural identities; high level of development of civil society at the level of local communities, active involvement of migrants in the socio-political and cultural life of the community. **Key words:** identity, civic identity, national identity, socio-cultural identity, internally displaced persons.

УДК 159.9.072:316.62
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.49.33>

Кравчук С.Л.

к.психол.н., доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії психології спілкування
Інститут соціальної та політичної
психології Національної академії
педагогічних наук України

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни Росії проти України концепт «ідентичність» стає домінуючим дискурсом як науки, так і повсякденного життя. Военні дії кардинально змінили зміст, контекст, характер і конфігурацію процесів ідентифікації. Вимушено переміщені особи, українські біженці, що перебувають за кордоном унаслідок війни Росії проти України, завдяки міграції зазнають певних трансформацій ідентичності. Під впливом воєнних дій ідентичності мігрантів можуть

змінюватися, втрачати свою вкоріненість, цілісність, стабільність, ставати пластичними і множинними.

Сьогодні для вимушено переміщених осіб в умовах воєнних дій характеризується ризикованістю і невизначеністю, оскільки війна спричинює кардинальний вплив на духовну сферу, деформуючи традиційні системи цінностей і трансформуючи колективні ідентичності. Саме тому зростає актуальність наукових досліджень проблем ідентичності та

ідентифікації під впливом воєнних дій у міграційній сфері.

Дослідження з проблем міграції мають досить фрагментарний характер і приділяють мало уваги вивченню особливостей ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей, трансформацій в ідентичностях і практиках мігрантів в умовах децентралізації та під впливом воєнних дій у міграційній сфері. На тлі активізації міграційних рухів залишаються відкритими питання інтеграції та адаптації мігрантів, зокрема вимушено переміщених осіб, у нові територіальні громади.

Мета статті – визначити особливості психологічних чинників ефективної інтеграції вимушено переміщених осіб у нові територіальні громади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідентичність є як продуктом, так і елементом соціальної взаємодії. У наукових дослідженнях зберігається стійкий інтерес до соціальної ідентичності, яка виступає одним із найбільших релевантних конструктів для розуміння міжгрупових відносин.

Аналіз наукових джерел із проблеми соціальної ідентичності свідчить, що цей конструкт треба відрізнити від конструктів особистісної/особової ідентичності, відданості чи колективної самооцінки.

Е. Еріксон (E. Erikson) [9] розглядав психосоціальну ідентичність як центральне ядро особистості. Психосоціальна ідентичність, на думку вченого, базується на прийнятті особистістю цілісного образу себе в поєднанні з її соціальними зв'язками і переживається як відчуття відповідності вимогам суспільства.

С. Хантінгтон (S. Huntington) [12] визначає ідентичність як індивідуальне чи групове відчуття себе, продукт самосвідомості, який передбачає, що «Я» або «Ми» як одиниці характеризуються певними відмінними якостями, що відрізняють «мене» від «тебе» і «нас» від «вас». «Миідентичності» – це те, що в людей є спільного, а отже, вони завжди прив'язані до певних групових утворень, зокрема сім'я, локальна спільнота, держава, людство тощо [12, с. 68].

Символічний інтеракціонізм і соціалізація займають центральне місце у поясненні того, як особистість формується і налаштовується на соціальні моделі та закономірності своєї культурної спільноти.

У наукових працях Ч. Кулі (Ch. Cooley) [7] і Г. Мід (G. Mead) [14] стверджується, що сприйняття і реакції інших динамічно формують наше уявлення про себе. Ці ідеї становлять основу того, як ідентичність розуміється у соціології, де формування соціальної ідентичності включає відображені оцінки інших і очікування інших.

Г. Тайфел (H. Tajfel) і Дж. Тернер (J. Turner) [17] – представники когнітивної

психології – наголошують на діалектичному взаємозв'язку особистісної і соціальної ідентичності, а з іншого боку – на певному їх антагонізмі. Згідно з вченими, соціальна ідентичність складається з окремих ідентифікацій і визначається приналежністю людини до різних соціальних категорій: раси, національності, класу, статі тощо [17, с. 12]. Соціальна ідентичність може бути позитивною чи негативною, і індивіди прагнуть до досягнення чи збереження позитивної соціальної ідентичності.

Згідно з конструкціоністськими моделями аналізу ідентичності, одним з основних пояснювальних підходів є визнання конструювання реальності, що зумовлює утворення єдності групи. Соціальна ідентичність розглядається одночасно і як форма відображення реальності, і як похідна процесу створення образу соціального світу. Так, на думку дослідника С. Айзенштадт (S. Eisenstadt) [8], будь-яка колективна ідентичність є продуктом соціального конструювання. На думку вченого, колективна ідентичність виступає навмисним або ненавмисним наслідком інтеракцій, які, своєю чергою, соціально змодельовані і структуровані. Цікаво, що С. Айзенштадт виокремлює два боки процесу конструювання колективної ідентичності, а саме: окреслення меж і створення базису для довіри, солідарності та внутрішньої рівності.

У конструкціоністських моделях соціальна ідентичність виступає як динамічна система конструктів, у якій зосереджено уявлення людини про себе як представника соціальних спільнот, що супроводжується оцінками і смисловими проявами. Зокрема, П. Бергер (P. Berger) і Т. Лукман (T. Luckmann) [5] підкреслюють, що ідентичність є ключовим елементом суб'єктивної реальності, знаходиться у діалектичному взаємозв'язку із суспільством і формується соціальними процесами.

Ідентичність виступає яскравою характеристикою не лише індивіда, а й спільноти, яка є результатом спільного природного буття і взаємодії людей, пов'язаних однаковим походженням, подібними поглядами, спільною долею і устремліннями. Бути членом спільноти означає, що люди діляться одними й тими самими знаннями, переконаннями, теоріями, нормами, які надають сенс навколишньому середовищу і визначають практику й дії.

Зарубіжна дослідниця М. Бревер (M. Brewer) [6] на основі аналізу соціологічних, соціально-психологічних і політологічних підходів до проблеми ідентичності виокремила такі чотири загальні види соціальної ідентичності: 1) особистісно-центровані соціальні ідентичності; 2) реляційні соціальні ідентичності; 3) групо-центровані соціальні ідентичності; 4) колективні ідентичності.

Соціальна ідентичність відноситься до того, як люди визначають себе на основі членства в групах [11, с. 84]. Соціальну ідентичність часто називають колективною [3, с. 102] або груповою ідентичністю [2, с. 24].

Український учений В.О. Васютинський [1] виокремлює спільнотну ідентичність як окремий варіант соціальної ідентичності, коли люди формують колективну свідомість спільноти. Згідно з В.О. Васютинським, у самосвідомості членів колективних спільнот наявні такі елементи: колективна спільнотна ідентичність, близькість поглядів як потреба для об'єднання у спільноту, усвідомлення індивідом його причетності до простору колективних дій, до змісту спільної діяльності, колективне самосприймання і саморозуміння.

Вітчизняні і зарубіжні дослідники виокремлюють такі різноманітні види соціальної ідентичності, як: національна, громадянська, етнічна, регіональна/територіальна/локальна, мовна, релігійна/конфесійна, політична, професійна, сімейна, соціокультурна, гендерна, вікова, класова/майнова, міграційна.

Наше емпіричне дослідження було проведено протягом липня-листопада 2022 р. У дослідженні взяли участь 146 респондентів віком від 18 до 69 років – ВПО із зони активних бойових дій. Відібрано 132 заповнені анкети ВПО (вибірка – 69 жінок і 63 чоловіки).

Нами застосовувалися такі емпіричні методи: 1) шкала колективної ідентичності (автори – Р. Лухтанен (R. Luhtanen), Дж. Крокер (J. Crocker)); 2) опитувальник «Громадянська ідентичність» (автор – І.Р. Петровська);

3) опитувальник «Соціокультурна ідентичність» (автори – О.В. Крупенко, О.В. Фролова); 4) авторська анкета «Визначення особливостей взаємодії спільнотних ідентичностей, ставлення до реформи місцевого самоврядування і децентралізації влади в Україні, інтеграції мігрантів у місцеву громаду».

На основі застосування простого регресійного аналізу нами був отриманий стандартизований коефіцієнт регресії, який дає змогу зробити висновок про вагу суб'єктивної оцінки розвитку громадянського суспільства на рівні територіальної громади в інтеграцію ВПО в територіальні громади (табл. 1).

Наведений у табл. 1 позитивний статистично значимий регресійний коефіцієнт ($p < 0,001$) за простим регресійним аналізом свідчить, що розвиток громадянського суспільства на рівні територіальної громади виступає значущим предиктором інтеграції ВПО в територіальні громади.

Простий регресійний аналіз оцінки ваги активного залучення мігрантів до соціально-політичного життя громади в інтеграцію ВПО в територіальні громади відображено в табл. 2.

Виявлено позитивний статистично значимий регресійний коефіцієнт ($p < 0,001$), який свідчить, що активне залучення мігрантів до соціально-політичного життя громади виступає значущим предиктором інтеграції ВПО в територіальні громади.

Простий регресійний аналіз оцінки ваги активного залучення мігрантів до культурного життя громади в інтеграцію ВПО в територіальні громади відображено в табл. 3.

Таблиця 1

Коефіцієнти за простим регресійним аналізом

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стандартна помилка	Бета		
1 (Константа)	3,583	1,120		3,200	0,002
1 Розвиток громадянського суспільства на рівні територіальної громади	1,087	0,071	0,802	15,286	0,000

R = 0,802; R² = 0,643; Скоректований R² = 0,640; F = 233,653; Знч = 0,000

Таблиця 2

Коефіцієнти за простим регресійним аналізом

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стандартна помилка	Бета		
1 (Константа)	4,199	1,356		3,096	0,002
1 Активне залучення мігрантів до соціально-політичного життя громади	2,562	0,198	0,751	12,961	0,000

R = 0,751; R² = 0,564; Скоректований R² = 0,560; F = 168,000; Знч = 0,000

Таблиця 3

Коефіцієнти за простим регресійним аналізом

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	Т	Знч.
	В	Стандартна помилка	Бета		
1 (Константа)	3,717	1,451		2,561	0,012
1 Активне залучення мігрантів до культурного життя громади	2,518	0,214	0,717	11,744	0,000

R = 0,717; R² = 0,515; Скоректований R² = 0,511; F = 137,910; Знч = 0,000

Виявлено позитивний статистично значимий регресійний коефіцієнт (p<0,001), який свідчить, що активне залучення мігрантів до соціально-політичного життя громади виступає значущим предиктором інтеграції ВПО в територіальні громади.

Громадянська ідентичність як особливий вид спільнотної ідентичності являє собою ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення та постає суттєвим чинником громадянської активності. Цікаво відзначити, що деякі науковці пов'язують громадянську ідентичність із проблемами глобалізації (наприклад, Д. Харт (D. Hart), К. Річардсон (C. Richardson) і Б. Вілкенфельд (B. Wilkenfeld) [10]). Громадянська ідентичність передбачає спільність прав, привілеїв, обов'язків стосовно певної держави і відчуття приналежності до неї та не обов'язково передбачає єдність культури, історії, ціннісних орієнтацій [4; 13]. Науковці Дж. Юнісс (J. Youniss), Дж. Маклеллан (J. McLellan), М. Єйтс (M. Yates) [18, с. 627] пов'язують громадянську ідентичність із почуттям солідарності, соціальною відпові-

дальністю, підтримкою благополуччя спільноти громадян.

Громадянська ідентичність постає як сприйняття своєї ролі в політичному і громадянському житті.

Простий регресійний аналіз оцінки ваги громадянської ідентичності ВПО в їх інтеграцію у територіальні громади відображено в табл. 4.

Виявлено позитивний статистично значимий регресійний коефіцієнт (p<0,001), який свідчить, що громадянська ідентичність ВПО виступає значущим предиктором їх інтеграції в територіальні громади.

Простий регресійний аналіз оцінки ваги національної ідентичності ВПО в їх інтеграцію у територіальні громади відображено в табл. 5.

Національна чи геополітична ідентичність передбачає ідентифікацію з нацією як спільнотою, визнання та ототожнення з історією, культурою, традиціями, цінностями й символами, що становлять націю. Національна ідентичність має свої коріння в етнічній ідентичності та спільному історичному досвіді (реальному чи уявному). Із погляду культурологічних вимірів національна ідентичність

Таблиця 4

Коефіцієнти за простим регресійним аналізом

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	Т	Знч.
	В	Стандартна помилка	Бета		
1 (Константа)	1,637	0,383		4,273	0,000
1 Громадянська ідентичність	0,278	0,008	0,947	33,564	0,000

R = 0,947; R² = 0,897; Скоректований R² = 0,896; F = 1126,548; Знч = 0,000

Таблиця 5

Коефіцієнти за простим регресійним аналізом

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	Т	Знч.
	В	Стандартна помилка	Бета		
1 (Константа)	2,605	0,787		3,311	0,001
1 Національна ідентичність	0,404	0,019	0,877	20,842	0,000

R = 0,877; R² = 0,770; Скоректований R² = 0,768; F = 434,373; Знч = 0,000

Таблиця 6

Коефіцієнти за простим регресійним аналізом

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
	B	Стандартна помилка	Бета		
1 (Константа)	3,342	0,653		5,114	0,000
1 Соціокультурна ідентичність	0,543	0,032	0,827	16,768	0,000

R = 0,827; R² = 0,684; Скоректований R² = 0,681; F = 281,181; Знч = 0,000

включає картину світу, міфологію, мову, культурну пам'ять, ментальність, релігійну і громадянську позицію. Результати досліджень [15; 16] свідчать, що національна ідентичність пов'язана з почуттям гордості і прихильності до своєї країни, а також почуттям солідарності та наявністю спільної мети із співгромадянами. Національна ідентичність пов'язана з патріотизмом та сприяє соціальній згуртованості та національній єдності.

У нашому емпіричному дослідженні виявлено позитивний статистично значимий регресійний коефіцієнт (p<0,001), який свідчить, що національна ідентичність ВПО виступає значущим предиктором їх інтеграції в територіальні громади.

Ідентичність знаходиться у культурному просторі, зумовлена культурними вимірами, формується під впливом різноманітних культурних чинників. Соціокультурний підхід дає змогу пояснити соціокультурні наслідки міграційних процесів як складної, багатоконпонентної системи змін форм, особливостей територіальної організації та функціонування суспільних відносин, явищ суспільного життя територіальної спільноти, викликаних міграційною активністю людей.

Міграція торкається різних аспектів людського буття, зокрема соціокультурних і духовних цінностей, соціальних і етичних норм поведінки, вірувань тощо. Соціокультурна ідентичність являє собою процес і результат ототожнення особистості з певними культурними ідеалами, які історично сформувалися в національній культурі країни на основі цінностей; внутрішнє відчуття приналежності до соціокультурної спільноти певного виду переважно визнане іншими представниками цієї спільноти.

Простий регресійний аналіз оцінки ваги соціокультурної ідентичності ВПО в їх інтеграцію у територіальні громади відображено в табл. 6.

Виявлено позитивний статистично значимий регресійний коефіцієнт (p<0,001), який свідчить, що соціокультурна ідентичність ВПО виступає значущим предиктором їх інтеграції в територіальні громади.

За кореляційним аналізом (за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена) виявлено прямі значущі високі кореляційні зв'язки громадянської і національної ідентичностей (відповідно коефіцієнт кореляції 0,83 на рівні значущості p<0,001), громадянської і соціокультурної ідентичностей (відповідно коефіцієнт кореляції 0,85 на рівні значущості p<0,001), національної і соціокультурної ідентичностей (відповідно коефіцієнт кореляції 0,80 на рівні значущості p<0,001).

Значними об'єднуючими чинниками всередині спільноти постають активне залучення мігрантів до соціально-політичного і культурного життя громади, національна, громадянська і соціокультурна ідентичності.

Висновки з проведеного дослідження. Концепт «соціальна ідентичність» постає як інтегративний конструкт, який вибудовується на базисі процесів активного відображення реальності, конструювання образу соціального світу, соціальної категоризації, соціальної ідентифікації, соціального порівняння та у якому представлено уявлення особи про себе як представника певних груп/соціальних спільнот із певним емоційним і ціннісним значенням для неї членства в групі/соціальній спільноті. Концепт «спільнотна ідентичність» постає як результат ототожнення особи з певними спільнотами, що ґрунтується на їхніх унікальних характеристиках, культурних і/або етнічних зв'язках, історії, соціальних відносинах, спільних цілях, які визначають конкретні спільноти, колективне почуття приналежності, спільні цінності та інтереси. Ефективній інтеграції ВПО в територіальні громади сприяють такі предиктори: гармонійна взаємодія громадянської, національної і соціокультурної ідентичностей; високий рівень розвитку громадянського суспільства на рівні місцевих громад, активне залучення мігрантів до соціально-політичного і культурного життя громади.

Перспективу дослідження вбачаємо в теоретико-емпіричному дослідженні особливостей ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей внутрішньо переміщених осіб і біженців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васютинський В. Психологічні виміри спільноти. Київ : Золоті ворота, 2010. 120 с.
2. Ashforth B.E., Mael F. Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*. 1989. Vol. 14(1). P. 20–39.
3. Ashmore R.D., Deaux K., McLaughlin-Volpe T. An organizing framework for collective identity: Articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin*. 2004. Vol. 130. P. 80–114.
4. Barry B. Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2001. 398 p.
5. Berger P.L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge. New York : Doubleday & Company, 1966.
6. Brewer M. Social identity, Distinctiveness, and in-group Homogeneity. *Social Cognition*. 1993. Vol. 11. P. 150–164.
7. Cooley Ch. On Self and Social Organization. Chicago : University of Chicago Press, 1998. 216 p.
8. Eisenstadt S.N. Modernity and the construction of collective identities. *International Journal of Comparative Sociology*. 1998. Vol. 39(1). P. 138–158.
9. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. London : W.W. Norton & Company, 1994. 336 p.
10. Hart D., Richardson C., Wilkenfeld B. Civic Identity. *Handbook of Identity Theory and Research*. 2011. P. 771–787.
11. Hogg M.A., Williams K.D. From I to we: Social identity and the collective self. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*. 2000. Vol. 4(1). P. 81–97.
12. Huntington S.P. Who Are We? The Challenges to America's National Identity. New York, London, Toronto, Sydney : Simon & Shuster Paperbacks, 2004. 428 p.
13. Kivisto P. Multiculturalism in a Global Society. Oxford, Malden : Blackwell Publishing, 2002. 232 p.
14. Mead G.O. Mind, self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist. Cambridge : University of Chicago Press, 1976. 440 p.
15. Meeus J., Duriez B., Vanbeselaere N. The role of national identity representation in the relation between ingroup identification and out-group derogation: ethnic versus civic representation. *British Journal of Social Psychology*. 2010. Vol. 49. P. 305–320.
16. Smith A. National identity and the idea of European Unity. *International Affairs*. 1992. Vol. 68(1). P. 55–76.
17. Tajfel H., Turner J.C. The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA : Brooks-Cole, 1986. C. 7–24.
18. Youniss J., McLellan J., Yates M. What we know about engendering civic identity. *The American Behavioral Scientist*. 1997. Vol. 40(5). P. 620–631.